

Зінаїда ЗАЙЦЕВА

докторка історичних наук, професорка,
кафедра політичних технологій,
Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана
(Київ, Україна), zzi07@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5687-5653>

Формування українсько-британського інформаційного простору напередодні Першої світової війни

DOI: <https://doi.org/10.15407/10.15407/uhj2022.03.081>

УДК: 94(477).179/1914

Анотація. Мета дослідження полягає у з'ясуванні змісту політичної стратегії української інтелігенції щодо оновлення й поширення інформації про Україну в публічному просторі Великобританії напередодні Першої світової війни, окресленні комунікаційних інструментів, використаних для вирішення цього актуального завдання. **Методологія** визначається поєднанням теорії дискурсу з методами емпіричного історичного дослідження, що вможливило зміщення дослідницької оптики з інституцій на динаміку предметного поля досліджуваної проблеми. **Наукова новизна.** Системно розглянуто комунікативні зв'язки українських діячів з британськими гуманітаріями й журналістами, виокремлено коло інструментів впливу на аудиторію цієї держави, що сприяли трансформації характеру інформування про Україну з науково-літературознавчого формату на політично-публіцистичний. Установлено форми зворотної циркуляції інформації – з британської преси в українську, уточнено значення українознавчих праць В.Р.Морфілла, роль В.Липинського і В.Степанківського у спрямуванні діяльності Українського інформаційного комітету на Великобританію. **Висновки.** Доведено, що за кілька років до Першої світової війни й початку діяльності Союзу визволення України, з метою усунення стереотипних упереджень щодо України започатковано інформування західноєвропейських суспільств про новітній український політичний рух. Модель репрезентації України у Великобританії включала ідею про те, що антидемократична Росія не гідна бути союзником цієї країни, наголошувалося на геополітичних вигодах постановки Української держави. Політичної інструменталізації українського питання у Британії досягнуто не було, проте відбулася інкорпорація в інформаційний простір політичного змісту українського руху.

Ключові слова: Україна, Великобританія, українське питання, Український інформаційний комітет, Англо-український комітет, інформаційний простір.

На зламі XIX–XX ст. західноєвропейський світ мав надто фрагментарне й неактуальне уявлення про Україну, українців загалом та особливо їхній новітній політичний рух. Це зумовлювалося тогочасними комунікативними можливостями і здебільшого циркуляцією стереотипного сприйняття України європейським Заходом. У ментальності європейця стосовно підросійської її частини панував козацький стереотип, позначений орієнталістичними рисами, тоді як підавстрійські українці-русини маркувалися нерозвиненим етносом, що в культурній ієрархії народів монархії Габсбургів займав надто непоказне місце. Корегування цих уявлень на етапі політизації українського руху й експлікації ідеї української державності постало надзвичайно актуальним і водночас складним завданням.

Український політикум початку ХХ ст. намагався знайти підходи до співробітництва з представниками європейської культури, науки, журналістами з метою ознайомлення громадськості й офіційних кіл провідних країн континенту з політичним змістом українського національного руху. До початку ХХ ст. важливим, проте практично мало апробованим українськими політиками напрямом, залишався британський.

В історіографії контактів українських інтелектуалів із Заходом сформувалася відчутна диспропорція. Німецькомовний напрям, на відміну від британського, користується більшою дослідницькою увагою, тож є більш концептуалізованим у сучасних студіях. Огляд публікацій, присвячених циркуляції українознавчої наукової й політичної інформації у британському медійному та науковому просторах, указує, що вона відбувалася відповідно до принципів персоналізованого підходу, використання якого дозволило з'ясувати роль науковців, політиків, журналістів у формуванні спільного дискурсивного поля¹. Проблеми українсько-британських контактів зазначеного періоду присвячено вагомому для нашого дослідження публікацію англійського історика Д. Сондерса², в якій автор представив контекстуальну інтерпретацію сприйняття у своїй країні українського питання в 1912–1920 рр. Його стаття задала рамки нарації української проблематики у британському дискурсі, які згодом враховували та наслідували вітчизняні історики, поглиблюючи при цьому дослідження новими джерелами. Так, залучення О. Середою³ матеріалів ЦДІАЛ України збагатило галицький контекст проблеми, дало змогу реконструювати деталі співробітництва членів львівського Українського інформаційного комітету (УІК) з англійським публіцистом Дж. Раффаловичем і заснованим ним у Лондоні Українсько-британським комітетом. Інформативно насичені статті фахівця з англо-українських контактів міжвоєнного періоду Р. Сироти містять важливу інформацію про формування зацікавленості українсько-польськими відносинами на Галичині історика-славіста Р. В. Сітона-Вотсона, що відкривало перспективу динамізації інформаційних і наукових контактів українських діячів у британському науковому й суспільному середовищі⁴. У поле зору потрапляють кілька аспірантських статей, присвячених формуванню образу України у Великобританії⁵, однак, на нашу думку, їх можна вважати репліками праці Д. Сондерса. Автори узагальнюючих праць із суміжної тематики побіжно торкалися таких фонових аспектів теми, як формування напередодні Першої світової війни самостійницького напряму в українському політикумі й утворення у Львові УІК⁶.

¹ Hoffman J.H. V.Stepankovsky, Ukrainian Nationalist and German Agent // *The Slavonic and East European Review*. – Vol. 50, №121 (October). – London, 1972. – P.594–602; *Магурчак А.М.* «Українське питання» в діяльності А.Жука напередодні та під час Першої світової війни // *Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст.* – Вип.17. – К., 2010. – С.239–246; *Симоненко Р.Г.* Про авантюристичну діяльність українського буржуазного націоналізму на міжнародній арені в 1917–1918 рр. // *Історія та історіографія України*. – К., 1985. – С.137–173.

² Saunders D. Britain and the Ukrainian Question (1912–1920) // *The English Historical Review*. – 1988. – Vol.103, №406. – P.40–68.

³ *Середя О.* Англійські зв'язки львівських українців напередодні Першої світової війни // *Львів: місто – суспільство – культура: Вісник Львівського університету: Серія історична: Спеціальний випуск.* – Т.3. – Ль., 1999. – С.431–452.

⁴ *Сирота Р.* Роберт Вільям Сітон-Вотсон і зародження українофільського руху у Великобританії на початку ХХ ст. // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип.9. – Ль., 2001. – С.506–528; *Його ж.* Дві спроби запровадження українистики в міжвоєнній Великій Британії // *Україна модерна.* – Вип.7. – К., 2002. – С.185–211.

⁵ *Міхеєв А.* Формування образу України у Великій Британії напередодні Першої світової війни // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Історичні науки.* – Т.29. – Кам'янець-Подільський, 2019. – С.46–56; *Його ж.* Образ України у Великій Британії напередодні Першої світової війни // *Інтернаука.* – Вип.5(67). – Т.1. – К., 2019. – С.29–34.

⁶ *Головченко В.І., Солдатенко В.Ф.* Українське питання в роки Першої світової війни. – К., 2009. – 448 с.; *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: У 2 кн.* – Кн.1: *Історичні нариси.* – К., 2014. – 784 с.; *Резніт О., Янишин Б.* Велика війна 1914–1918 рр. у сучасній українській історіографії // *Український історичний журнал.* – 2014. – №3. – С.4–21.

Із другої половини XIX ст. західні політики традиційно розглядали Україну як важливий терен задля підтримки геополітичної рівноваги на континенті й економічного зростання Європи. Тож спрямований таким чином інтерес відтісняв історичні, культурні й політичні питання на периферію уявлень про Україну, багатомільйонний народ фігурував в європейському дискурсі як «забутий в історії»⁷. Адекватно оцінити поступ українського руху було непросто, оскільки у самодержавній Росії бракувало свободи суспільно-політичного життя й вільної преси. «Україна, – писав М. Грушевський після подорожі по Італії 1908 р., – досі для західного світу була тільки анонімним, не знаним навіть по імені поставщиком сирового продукту, людської сили – чи в фізичній постаті невільника, чи в виді різних півфабрикатів, [...] Коли буде інакше?»⁸. Цей публіцистично загострений акцент зумовлювався усвідомленням віковичних лещат, які стискали політичний і культурний розвиток України.

Академічний дискурс України у Великобританії до початку Першої світової війни

Не підлягає сумніву, що інтелектуали й політики здавна знали про Україну, нею цікавилися британські дипломати, географи, картографи, мандрівники. Англійські консульства в Росії та Австро-Угорщині регулярно оновлювали інформацію про соціальні й політичні рухи в українських землях. Для ширшого загалу джерелом відомостей слугували подорожні записки, щоденники, повідомлення преси. І все ж українці не часто з'являлися у британській подорожній літературі⁹. Інтерес англійської публіки частково задовольнявся перекладами французьких видань про Україну П.Шевальє та Г.Л. де Боплана, які ілюстрували свої праці картами Центрально-Східної Європи, виокремлюючи українські землі. Інформація британської преси про війну Б.Хмельницького з Польщею до топографічних характеристик додала політичний контекст – Україну трактовано як важливого політичного гравця.

Стереотипні уявлення західноєвропейців про українців ускладнювали новітню проекцію українських проблем у британське інтелектуальне середовище. І все ж осучаснення образу України моделювалося найперше в академічному середовищі й було пов'язано з ознайомленням гуманітарної професури з українським фольклором і літературою. Проте англійські переклади фольклору без зазначення його етнічного походження включалися до польських або російських збірок. М. Драгоманов не раз дорікав англійським фольклористам, зокрема перекладачеві зі слов'янських мов співробітникові слов'янського відділу бібліотеки Британського музею В.Шедден-Ральстону, що він проявляє пильний інтерес до російської поезії та зовсім не звертає уваги на багату українську народну творчість. Наслідком стала рецензія англійського славіста на збірку українських пісень В. Антоновича і М. Драгоманова, опублікована у «Saturday Review» та «The Athenaeum», про що пізніше останній інформував львівського професора української літератури О. Оговського¹⁰.

⁷ Варварцев М.М. Україна в оцінках і свідченнях Заходу: французькі інтерпретації першої половини XIX ст. // Вісник Національної академії наук України. – 1996. – №3/4. – С.99.

⁸ Грушевський М. По світу: З подорожних вражень // Літературно-науковий вісник. – Т.44. – Кн.12. – Л., 1908. – С.490–491.

⁹ Saunders D. Britain and the Ukrainian Question... – P.41.

¹⁰ Переписка М.П. Драгоманова з д-ром Омеляном Огоновським // Житє і слово. – Т.6. – Л., 1897. – С.373.

Із відкриттям у 1900 р. в Оксфорді кафедри слов'янознавства, яку після тривалої праці на ниві слов'янознавчої філології очолив професор В.Р.Морфілл, українська література й фольклор посіли більш помітне місце в академічному дискурсі Великобританії¹¹. У своїй інавгураційній лекції фахівець зауважив, що українська мова відзначається самостійною системою¹². В низці публікацій учений ознайомив британців із біографією і творчістю Т.Шевченка. Задля вивчення української мови він контактував із представниками української культури, листувався з М.Драгомановим, який за посередництва своїх львівських знайомих допоміг йому отримати граматики української мови та інші видання. Українські книжки з дарчими написами В.Р.Морфіллу надсилали В.Антонович, М.Грушевський, М.Павлик, М.Вороний, І.Стешенко, І.Рудченко. Серед його кореспондентів були видавець антології «Українська муза» О.Коваленко, засновник видавництва «Вік» В.Дурдуківський. Загалом україніка в бібліотеці В.Р.Морфілла налічувала понад 110 позицій.

В.Р.Морфілл багато подорожував. Двічі, у 1891 і 1895 рр., відвідав Київ, у 1888 та 1895 рр. побував у Львові. Зокрема про його перебування тут повідомляла місцева преса. Інформацію львівського «Діла» про те, що до міста «загостив англичанин Морфіль, знаменитий славист, професор університету оксфордського», у цій самій газеті уточняв М.Драгоманов, зазначаючи, що вчений є знавцем української мови й автором українознавчих праць¹³.

Важливе значення для поширення знань про українську культуру мав відгук В.Р.Морфілла на тритомну антологію української літератури, опублікований у «The Athenaeum». Цінність рецензії в тому, що у британській періодиці огляди української літератури обмежувалися фольклором і творчістю Т.Шевченка, тоді як альманах подав широку галерею українських письменників включно з іменами І.Котляревського, П.Куліша, С.Руданського, Марка Вовчка, І.Франка, що засвідчувало сформовану національну літературну традицію. Рецензія В.Р.Морфілла в «The Athenaeum» вийшла 10 січня 1903 р. Кияни про неї могли дізнатися з «Киевской газеты», яка опублікувала реферований зміст відгуку англійського автора. Галицького читача про текст оксфордського професора поінформував бібліограф НТШ В.Дорошенко¹⁴.

Праці В.Р.Морфілла дозволяють зробити висновок, що тоді, коли у Великобританії знання про Україну були мізерними, вчений започаткував українознавчий академічний дискурс. Утім його внесок у поширення відомостей про українську культуру й українців як окрему націю не був вчасно відзначений. Українські видання не зауважили смерті В.Р.Морфілла. Коментуючи російський некролог за підписом професора К.Грота, «Записки НТШ» відзначили, що деякі його праці відносяться також до України та її народу, хоча так само, як у публікаціях російських авторів, українське й російське почало все ж «не знаходить потрібного розмежування»¹⁵. Р.Зорівчак відкоригувала оцінку спадщини вченого у частині її значення для України та Британії¹⁶. Він першим упровадив українознавчі матеріали до «Британської енциклопедії», вживав термін «література України» («literature of Ukraine») й назву

¹¹ Грот К. Професор В.Морфіль, англійський славист // Журнал Министерства народного просвещения: Новая серия. – Вып.5. – Москва, 1910. – С.38.

¹² Зорівчак Р. Вільям Ричард Морфілл – перший українець Великобританії // Слово і час. – 2016. – №1. – С.41.

¹³ Наука, штука і література. Від проф. М.Драгоманова // Діло. – 1888. – 24 січня.

¹⁴ Дорошенко В. Англичанин про українське видання // Літературно-науковий вістник. – Т.21. – Л., 1903. – С.219.

¹⁵ Бібліографія, оцінки, реферати, замітки: Грот К. Професор В.Морфіль. Некролог // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т.105. – Л., 1911. – С.241.

¹⁶ Зорівчак Р. Англійська поетична шевченкіана (1868–2014) // Слово і час. – 2014. – №10. – С.3–17; Її ж. Вільям Ричард Морфілл – перший українець Великобританії. – С.36–45.

«Україна» («Ukraine»). Значення досліджень В.Р.Морфілла тим більш важливе, що його наступник в Оксфорді славіст Н.Форбс не приділяв уваги українській мові й літературі.

У період активної наукової діяльності В.Р.Морфілла комунікацій в інтелектуальному середовищі Великобританії шукав М.Грушевський, котрий під час перебування в Парижі у травні 1903 р. здійснив п'ятиденну подорож до Лондона і встановив там «деякі контакти»¹⁷. Згодом, за посередництва емігранта-журналіста В.Степанківського, історик мав нагоду видати деякі праці англійською мовою. Крім узятих на себе організаційних питань В.Степанківський пропонував М.Грушевському послуги перекладача. Він писав йому, що в бібліотеці Британського музею є основні його праці та німецькомовне видання 1-го тому «Історії України-Руси», проте у широкому публічному полі країни інформація про Україну, її народ і культуру практично відсутня. Спілкуючись із журналістами й видавцями, він з'ясував, що «історія нашої нації видається майже чимось мало не фантастичним» для цього середовища¹⁸.

У квітні 1909 р. В.Степанківський почав переговори з власником видавничого дому «T. Fisher Unwin», який друкував багатотомну серію «The History of the Nations», добираючи при цьому автуру з висококваліфікованих істориків. У листуванні зі М.Грушевським ішлося про переклад і публікацію англійською його популярних праць, зокрема «Нарису історії українського народу». Мотивуючи історика погодитися на видавничий проект, журналіст повідомляв, що фірма видає серію «Історія націй», в якій вийшло більше шістдесят томів, зокрема «Польща» й «Росія» авторства В.Р.Морфілла. Видавництво, стверджував В.Степанківський, має поважну репутацію, вся його продукція широко анонсується та рецензується в англійській пресі. Він згодився перекласти працю М.Грушевського і, знаючи про критичні зауваження рецензентів щодо якості перекладу «Історії України-Руси» німецькою мовою, уточнював, що його «знайомі англійці – літературні люди – беруться виправити переклад і надати йому весь літературний блиск»¹⁹. Прихильну рекомендацію видавничій фірмі для роботи над англломовним текстом М.Грушевського дав В.Р.Морфілл. Однак через те, що видавець умовою контракту висунув незручні для автора пункти (представлення готового перекладу, грошового авансу й т. п.), його так і не уклали.

Дещо з інших причин не було здійснено англійське видання «Ілюстрованої історії України» М.Грушевського. Хоча видавець на цей раз узяв для ознайомлення примірник книжки для перекладу, справа не зрушила з місця. Крім суто організаційно-видавничих умов заважав дефіцит українознавчої інформації, перестороги видавця стосовно попиту на працю через необізнаність та упередження британців стосовно бездержавних народів Центрально-Східної Європи. В.Степанківський бідкався, що «тут доводиться стикатись з абсолютним незнанем про нас, і це дуже утруднює справу». До того ж видавець не погоджувався включати «Ілюстровану історію України» до серії «Історія націй»²⁰, що могло викликати невдоволення М.Грушевського.

Успішно реалізованим став проукраїнський проект у серійному виданні «The Studio», присвяченому мистецтву й культурі різних народів світу, яке видавав Ч.Голм, де Україні присвячено окремий розділ під назвою «Little Russia (the Ukraine)»

¹⁷ Грушевський М. Автобіографія, 1906 р. // Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського. – К., 1992. – С.209.

¹⁸ Гирич І., Тодійчук О. Листи українських соціал-демократів до Михайла Грушевського // Український археографічний щорічник: Нова серія. – Вип.8/9. – Т.11-12. – К., 2004. – С.653.

¹⁹ Там само. – С.648–649.

²⁰ Там само. – С.653, 655.

авторства М.Біляшівського. Переклад українознавчого тексту англійською здійснив В.Степанківський, допомогу у формуванні української частини випуску, крім М.Біляшівського, надали митці В.Кричевський і С.Васильківський та історик М.Грушевський²¹. Видання ілюстроване світлинами деталей українського одягу, промислу, житла, що візуально відрізняло український етнографічний комплекс від представленого у збірнику російського й польського. На той час у центральній-східній частині Європи саме селянська / сільська культура здебільшого формувала уявлення про етноідентичності.

Щоб зацікавлення Україною вийшло за межі академічних інтересів і набуло спрямованості на обговорення українського питання як політичного конструкту, чого, зрештою, прагнули політики покоління «Молодої України», належало більш активно використовувати суспільно значимі комунікативні інструменти, насамперед британську пресу, яка була найважливішим механізмом продукування маркерів суспільного дискурсу.

Публіцистично-політична модель українсько-британського дискурсу

Синтезуючи стратегічні цілі національного руху крізь призму прогнозованих геополітичних змін початку ХХ ст., українські політичні активісти цілком усвідомлювали, що власних засобів і ресурсів для створення держави недостатньо, і за всіх сприятливих умов, які може відкрити збройне зіткнення імперій, не обійтися без підтримки основних європейських гравців. Долаючи розбіжності в поглядах, група учасників березневих нарад 1911 р. ініціювала створення комітету, який би широко інформував європейську суспільність про політичну суть українського питання. Поза узвичаєну практику інформаційної політики, спрямованої на німецькомовний світ, від якого традиційно очікувалася підтримка українських устремлінь, звернено увагу на Великобританію. Ідею британського напрямку ініціював В.Липинський. На відміну від проавстрійської орієнтації більшості учасників березневих нарад, його аналіз перспектив національної державності позначений широким геополітичним підходом. Не абсолютизуючи австрофільську спрямованість української політики й оцінюючи її як місцевий пункт внутрішньогалицької, він звернув увагу на важливість української пропаганди у країнах Антанти: «[...] для Європи, котра не бажатиме скріплення Австрії коштом Росії – отже перш за все для Англії та Франції – українська державна незалежність буде так само бажаною, як незалежність Албанії для супротивників зміцнення Сербії коштом Туреччини»²². Звичну практику інформування світу про українські справи засобами німецькомовних ресурсів належало доповнити виданнями французькою та англійською мовами. Зокрема новим напрямом мав стати британський. Тим більше, що з весни 1912 р. в англійській пресі, на шпальти котрої від часів Кримської війни про Україну майже нічого не потрапляло, стрімких обертів набирала дискусія навколо української проблеми.

Із метою забезпечення організаційного супроводу українського питання в листопаді 1912 р. у Львові сформовано Український інформаційний комітет, до складу якого ввійшли В.Бачинський, Я.Веселовський, В.Пачовський, В.Панейко,

²¹ The Peasant Art of Russia / Ed. by Ch.Holme. – London; Paris; New York, 1912. – 411 p.

²² Липинський В. Меморіал до Українського [інформаційного] комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі // *Його ж.* Повне зібрання творів, архів, студії. – Т.1: Суспільно-політичні твори (1908–1917). – К., 2015. – С.517.

штатні працівники НТШ М.Залізняк і В.Дорошенко, активну участь брав Д.Донцов. Очолив комітет професор хімії Львівської політехніки, член НТШ Р.Залозецький. Він користувався повагою як серед львів'ян, так і у столичних інстанціях, підтримував ділові контакти з англійськими нафтовими компаніями, з 1904 р. був почесним британським консулом у Львові, радником австрійського уряду²³.

Крім голови УІК Р.Залозецького, комунікацію за британським напрямом забезпечували журналіст, реемігрант із Канади О.Жеребко, який відкрив у Львові курси англійської мови²⁴. Практична робота в Лондоні покладалася на газетяра В.Степанківського. У столиці Великобританії він почувався досить комфортно, без мовно-комунікативних проблем, із 1909 р. встановив контакти з австрійським посольством і, як делікатно висловився Д.Гоффман, мабуть отримував від нього «певну фінансову підтримку для журналістської діяльності на користь українського націоналізму»²⁵. Його цікаві та змістовні «Листи з Лондона» систематично публікували «Рада», «Діло».

Українська тема в політичному форматі голосно зазвучала у британській пресі 1912 р. Інформаційним приводом для дискусії стала публікація в «The Times» листа члена Державної думи, голови Галицько-російського благодійного товариства В.Бобринського під назвою «Релігійні переслідування в Галичині: історія боротьби». Русинів, тобто українців він трактував як «росіян», котрі нібито потерпають від дискримінації у сфері освіти, несправедливо обмежені у виборчих правах та релігії, звинувачував митрополита Андрея (Шептицького) в «полонізації» своєї «російської пастви», підносив значення поодиноких фактів зречення галицьких і закарпатських сіл від церковної унії. Для переконливості своїх суджень автор закликав будь-кого з англійських журналістів приїхати та переконатися у правдивості його спостережень²⁶.

Уміщена серед густо набраної міжнародної інформації невеличка замітка В.Бобринського не залишилася непоміченою. На неї блискавично відреагував В.Степанківський – спочатку в українській, а невдовзі в лондонській пресі. Львівське «Діло» оприлюднило переклад допису В.Бобринського²⁷, зміст якого сполошив громадськість. Представившись редакторові «The Times» русином, В.Степанківський доводив неправдивість тверджень В.Бобринського про нібито релігійні переслідування на Галичині, безпідставність трактування русинського населення як «російського» і висловив здивування з того, що в поважній газеті опубліковано некоректну інформацію. На Галичині немає росіян, пояснював публіцист, – є українці, котрі, за невеликим винятком, належать до уніатської церкви, тоді як В.Бобринський експлуатує подібність слів «русини» й «росіяни» та вводить в оману англійську публіку. На Галичині ніхто не розмовляє російською, стверджував дописувач, і пересвідчитися у цьому може будь-який представник англійської преси²⁸. Український переклад англійської статті В.Степанківського опублікували газети «Діло», «Рада» і журнал «Украинская жизнь»²⁹.

²³ Залозецький Р.О. // Львівщина та львів'яни: енциклопедично-біографічний довідник / Упор. Л.С.Василенко. – Л., 2004. – С.409–410.

²⁴ Серета О. Англійські зв'язки львівських українців... – С.433.

²⁵ Hoffman J.H. V.Stepankovsky, Ukrainian Nationalist and German Agent. – P.594.

²⁶ Bobrinsky V. Religious persecution in Galicia: History of the struggle. To the editor of the Times // The Times. – 1912. – 10 April. – P.5.

²⁷ Подольнин С. [Степанківський В.]. Бобринський (Лист з Лондона) // Рада. – 1912. – 4 апреля (17 квітня). – №77. – С.1–2; Бобринський В. Релігійне переслідування в Галичині: Історія боротьби. До редактора газети Times // Діло. – 1912. – 24 (10 ст. ст.) цвітня. – Ч.91. – С.2.

²⁸ Stepankovsky V. Religious persecution in Galicia: To the editor of the Times // The Times. – 1912. – 29 April. – P.7.

²⁹ Степанківський В. Відповідь графові Бобринському: До редактора газети Times // Діло. – 1912. – 3 мая (20 цвітня ст. ст.). – Ч.98. – С.1–2; Його ж. Протест проти вигадок гр. Бобринського // Рада. – 1912. – 22 апреля (5 травня). – №92. – С.3; «Правда» гр. Бобринського о Галиции // Украинская жизнь. – 1912. – №5. – С.103–108.

Слідом за російською й українською позицією газета «The Times» оприлюднила польську візію галицьких проблем, представлену князем П.Сапегою. Він погодився зі В.Степанківським, що В.Бобринський своєю статтею мав намір увести в оману англійську громадськість, констатував, що москвофільство втратило вплив на греко-католицьке духовництво, а до православ'я галицьких селян Росія повертає рублями.

На підтримку В.Бобринського в «The Times» виступив англійський славіст, фахівець з історії російсько-англійських відносин В.Біркбек: «Як англієць, котрий упродовж багатьох років глибоко цікавився релігійними проблемами Східної Європи, я вирішив здійснити візит і нещодавно повернувся з подорожі по Галичині». Він запевняв, що цілком переконався в достовірності висновків графа В.Бобринського. На його думку, не російська пропаганда, а латинізація обрядів уніатської церкви є причиною православного руху у краї. У виданій згодом брошурі він підтвердив таку свою позицію, а В.Степанківському закинув, що етнонім «русини» – це латинізована назва «росіян»³⁰.

Слідом за В.Біркбеком до дискусії в «The Times» долучився лондонський кореспондент австрійської «Neues Wiener Tagblatt» М.Гольдшайдер. Він розтлумачував для британської аудиторії генезу українського етноніма. Визнаючи складність українського питання, журналіст підкреслив, що в найближчому майбутньому, після закінчення Балканських війн, воно може виявитися основною проблемою міжнародної політики³¹.

Отже на шпальтах провідної британської газети українське питання постало в усій його складності й дискутувалося в опції інтересів і візій Росії, Австро-Угорщини, українських та польських політиків. Загалом до появи в «The Times» колонки про становище на Східній Галичині ані британські читачі, ані британський уряд, як слушно констатує Д.Сондерс, не приділяли належної уваги українцям³². Українське питання з простору внутрішньополітичних відносин у двох імперіях – Росії й Австро-Угорщині – постало у британській пресі як геополітичне.

Окреме місце в українсько-британському дискурсі займала стаття антрополога Ф.Вовка «Українське питання» в «Russian Review». Серед рукописних матеріалів у редакторському портфелі Б.Пареса її надходження датовано 1911 р.³³ Академічний за стилем текст Ф.Вовка Д.Сондерс оцінив як найбільш розсудливий з усього, що опубліковано у Британії до Першої світової війни³⁴. Проте стриманий тон автора не імпонував тодішнім українським публіцистам з УІК, котрі маркували статтю як невчасну. В.Степанківського обурило, що англійська публікація Ф.Вовка обмежувала український рух культурно-освітніми аспектами та обійшла увагою політичні. Він публічно назвав її «старечим нонсенсом українських малоросів, вихованих в атмосфері 70-х та 80-х рр. минулого століття»³⁵. В українському політикуму відбувалося чергове міжпоколінне розмежування.

На хвилі медійного інтересу до України В.Степанківський шукав у Лондоні журналістів, здатних приєднатися до дискусії з українських позицій. На той час у Британії не було освіченої української еміграції, спроможної вести відповідну діяльність. Рекомендований йому В.Дорошенком В.Яроцький, котрий друкував у «Літературно-науковому вістнику» і «Вестнике Европы» огляди англійського

³⁰ Birkbeck W.J. To the editor of the Times // The Times. – 1912. – 3 December. – P.5.

³¹ Див.: Saunders D. Britain and the Ukrainian Question... – P.48.

³² Ibid. – P.40.

³³ Pares Collection Catalog / Library of the School of Slavic and East European Studies (SSEES), University College London [Електронний ресурс]: <https://www.ucl.ac.uk/library/ssees-archives/par/par21.htm>

³⁴ Saunders D. Britain and the Ukrainian Question... – P.49.

³⁵ Серєда О. Англійські зв'язки львівських українців... – С.435.

суспільно-політичного життя під псевдонімом «А.Чекін», не сподобався В.Степанківському. Наприкінці серпня 1912 р. він писав у Львів А.Жукові: «Чекін до справи абсолютно не надається. Англійської мови не знає, українства не тямить, жінка жидівка з кацапськими симпатіями, сам він вічно брудний, нечесаний, не тактовний – такий лише зіпсував би все діло. Але в нас буде представник дуже чудовий»³⁶. Ішлося про Дж.Раффаловича. Належав він до європейської російсько-єврейської діаспори, був натуралізованим британцем, котрий, окрім англійської, добре володів французькою, мав широке коло зацікавлень. Захоплення містичними практиками суміщав із симпатіями до модних на той час соціалістичних ідей, опублікував кілька цікавих романів. Як журналіст віддавав перевагу міжнародній тематиці, незмінно акцентуючи британські геополітичні інтереси. Так, висвітлюючи у своїх кореспонденціях зі Стамбула італо-турецький конфлікт 1911 р., прогнозував, що ослаблення Туреччини призведе до посилення в регіоні німецького впливу, що порушить європейський баланс сил на шкоду Великобританії.

Саме журналістський фах звів Дж.Раффаловича зі В.Степанківським, який умотивував британського підданого взятися за українську тематику. Апробацію дискурсу української теми Дж.Раффалович розпочав у формі публічних лекцій. На початку червня 1912 р. в лондонському клубі «Nobodies» він мав перший виступ. Серед 150 присутніх, більшість з яких становили представники редакцій лондонських газет, кореспонденти зарубіжної преси, був і В.Степанківський³⁷. Цікавою виглядає його ремарка, що він завчасно отримав запрошення на лекцію, проте запізнився на півгодини, хоча дуже поспішав, і «пересідав з поїзда на поїзд», щоб вчасно прибути в Лондон. У подальшому він обрав іншу тактику. 25 серпня 1912 р. секретареві УІК А.Жуку писав: «Тут стараюся організувати справу так, щоб машина робила і без моєї присутності в Лондоні»³⁸. Невдовзі в тому ж клубі було прочитано другу українознавчу лекцію. На цей раз слухачі мали нагоду ознайомитися не лише з мапою України, копії якої в кілька десятків екземплярів роздали зацікавленим. Лектор використовував й інший ілюстративний матеріал: поштові листівки з українськими історичними місцями, краєвидами, портретами українських діячів, аудіозаписи українських пісень та декламації поезій Т.Шевченка в перекладі Е.Л.Войнич. Ілюстративні й музичні матеріали (на прохання В.Степанківського до А.Жука: «Потрібні [...] 3–4 українських пісні на грамофоновім кружку») вдалося роздобути в Києві. Мотивуючи терміновість, В.Степанківський уточнював, що «це є конче потрібним, бо чоловік має незабаром читати лекцію про Україну»³⁹.

Інформація про перші лекції Дж.Раффаловича відразу з'явилася у британській та українській пресі. Остання, з подачі В.Степанківського, наголошувала, що англійський лектор є фахівцем у галузі міжнародних відносин, тому акцентує політичний зміст українського питання, вирішення якого можливе за умови зміни кордонів у Центрально-Східній Європі⁴⁰. Лондонська преса також схвально відгукувалася на лекції Дж.Раффаловича. Він почав читати їх в інших містах. Його чотири виступи в Ліверпулі в листопаді 1913 р. прослухали майже 2 тис. осіб⁴¹. Зацікавлення

³⁶ Гирич І., Тодійчук О. Листи українських соціал-демократів до Михайла Грушевського. – С.659.

³⁷ Подолянин С. [Степанківський В.]. Лекція про Україну (Лист з Лондона) // Рада. – 1912. – 26 травня (9 червня). – №145. – С.2.

³⁸ Гирич І. Листи В.Винниченка, М.Залізняка, В.Степанківського, Л.Юркевича до А.Жука (вересень – жовтень 1912 р.) // Український археографічний щорічник: Нова серія. – Вип.15. – Т.18. – К., 2010. – С.569.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Подолянин С. Нова лекція про Україну (Лист з Лондона) // Рада. – 1912. – 23 сентября (6 жовтня). – №217. – С.2–3; Лекція об Україні в Лондоні // Украинская жизнь. – 1912. – №10. – С.99.

⁴¹ Серeda О. Англійські зв'язки львівських українців... – С.441.

українською тематикою підтримувалося офіційними повідомленнями британської преси про відмову українських депутатів у віденському парламенті голосувати за військовий бюджет, про парламентські дебати щодо відкриття українського університету у Львові, гоніння на українські газети й товариства в Росії та ін. На тлі союзницьких англо-російських відносин українські теми мали певну провокаційність. Запитання та репліки слухачів відображали неоднозначне ставлення британської публіки до ідеї державної самостійності України. Атмосфера на одній із лекцій свідчила, що більша частина аудиторії неприхильно поставилася до українського руху, особливо у світлі головної тези Дж.Раффаловича про те, що Великобританія має в перспективі підтримати українську державність⁴².

Через брак українознавчої інформації не лише пересічні, а й освічені британці ставили під сумнів національну ідентичність українців, озвучуючи тези про нібито «спорідненість» української мови з російською, різну церковну належність українців і відмінності офіційних етнонімів у Росії й Австро-Угорщині. Сприйняттю проукраїнської інформації заважав факт членства Великобританії й Росії в одному військово-політичному блоці. Урядові кола та громадська думка Британії хотіли більше бачити Україну не як антиросійську силу, а як противника Німеччини.

Якщо резонанс навколо замітки В.Бобринського допоміг окреслити відмінність галицьких українців від росіян і поляків, то стосовно відмінності східних українців від росіян чіткого уявлення сформовано не було. Дискусія в «The Times» створила нагоду для побудови цілісного образу України. У численних матеріалах, опублікованих у «Saturday Review», «Daily Citizen», «The Commentator», «New Age», «The Outlook», Дж.Раффалович виходив за межі польсько-українських відносин на Галичині й окреслював Україну цілісно, в історичному, міжнародному, геополітичному контекстах. Поточне століття, прогнозував публіцист, може стати свідком повернення України в ранг європейської нації. Порівнюючи становище українців у двох імперіях, він не раз зазначав, що їм загалом пощастило, що вони розділені кордоном, оскільки в Австро-Угорщині, на відміну від Росії, мають можливість розвивати свою культуру й ідентичність, творити «український П'ємонт». Оцінюючи перспективи українського руху та покликаючись на метафору Ф.Ніцше, застерігав Україну від схожості на стару бабцю, котру розбудили, але вона знову навіки заснула⁴³.

Дискутуючи з Дж.Біркбеком Дж.Раффалович зазначав, що той слабко обізнаний із ситуацію, оскільки, пропагуючи тезу про нібито відсутність української мови, конфліктує зі Санкт-Петербурзькою академією наук, котра визнала осібність культури й мови українців. У політичних памфлетах він уміло використовував історичну інформацію зі старих англійських газет, які свого часу інформували про хід польсько-української війни 1648–1654 рр., укладання угод козаків із поляками, про Переяславську раду, неодноразово нагадував епізод, досліджений Г.Папакінім⁴⁴, коли Петро І, як компенсацію за ймовірну підтримку Англії у війні зі шведами, пропонував герцогові Мальборо «забрати» собі Україну, однак той відмовився. Відсилаючи читачів до цього епізоду, Дж.Раффалович запитував британців, «чи ще не курсують чутки, що українська корона пропонується панові Вінстону Черчиллю, нащадкові солдата, який колись від неї відмовився?»⁴⁵.

⁴² Там само. – С.438.

⁴³ *Raffalovich G.* The Future of the Ukraine // *The New Age: A Weekly Review of Politics, Literature and Art.* – 1913. – Vol.13. – №26. – P.753.

⁴⁴ *Папакін Г.* Змагання за українську корону у XVIII ст.: перші претенденти // *Ранньомодерна Україна на перехресті цивілізацій, культур, держав та регіонів.* – К., 2014. – С.121–123.

⁴⁵ *Raffalovich G.* The Ukraine // *The New Age: A Weekly Review of Politics, Literature and Art.* – 1913. – Vol.12. – №23. – P.549.

В іншій статті Дж.Раффалович наголошував, що всупереч російській політиці, українці, завдяки НТШ, мають досягнення в науковій та освітній сферах. Окреслюючи національно-культурну ситуацію на Галичині як альтернативну політиці Росії, котра ігнорує українське питання, публіцист водночас акцентував польсько-українські суперечності в організації освіти, які змушують українців власним коштом створювати приватні школи. Стаття завершувалася словами: «З тих українців, що сидять на шкільних лавах, мало хто сумнівається в тому, хто переможе в політичних битвах завтрашнього дня»⁴⁶. Автор належав до типу журналістів, котрі фактичні дані супроводжують високим ступенем емоційно-психологічної проникливості й метафоричності. Недаремно стилістику його літературних творів схвально оцінювала англійська критика.

Із метою розширення авторського кола з українознавчої тематики й покращення зв'язків зі львівським УІК 16 березня 1913 р. в Лондоні було створено Англо-український комітет. Членами-засновниками виступили Дж.Раффалович, В.Степанківський, український емігрант кооператор М.Меленевський, музикознавець Ф.Бартлетт. Згодом до нього приєднався історик Р.В.Сітон-Вотсон. Офіційній реєстрації комітету сприяв Р.Залозецький⁴⁷. У столиці Великобританії на той час діяли більше десяти аналогічних комітетів різних націй, зокрема російський, польський, кавказьких народів та ін. Спочатку інституцію очолював В.Степанківський, утім невдовзі, за нез'ясованих причин, він вийшов зі складу організації, тож Дж.Раффалович самостійно вів справу.

Комітет випустив «Звернення до британців» і «Меморандум Українського комітету в Лондоні». У цих документах обґрунтовувалася необхідність популяризації у Великобританії історії й культури українського народу, спростовування фальшивої інформації про Україну. Пропонувалося поширювати в Україні інтелектуальні та економічні впливи англо-саксонської цивілізації, стандарти особистісної емансипації⁴⁸. Стверджувалося, що Україна «колись була незалежним королівством, потім республікою», що «український фольклор багатший, ніж російський, а українська раса здоровіша та інтелігентніша»⁴⁹. Преса сприйняла ці ідеї із застереженням. Зокрема катеринославська газета «Южная жизнь», котра не раз позиціонувала себе проукраїнською, відмовилася друкувати «образливий для росіян» текст. Дискутанти, переконуючи редактора газети вмістити уривки з меморандуму, оперували етнографічними та історичними дослідженнями, статистично підтвердженими фактами, як-от про міцніше здоров'я призовників до армії з українських губерній, ніж із суто російських та ін.⁵⁰ Дискусія засвідчила, що передвоєнне напруження, так само, як і, зрештою, війна стимулювали кристалізацію української ідентичності.

На основі опублікованих матеріалів і лекцій Дж.Раффалович під псевдонімом «Бедвін Сандс» видав книжку «Україна». У передмові він зазначив, що виправданням його праці став брак інформації англійською мовою про Україну, між тим як історія її боротьби повинна бути відома в Англії, адже саме до неї українці звернуться щодо підтримки, коли виникне така потреба, як це робить кожна країна, котра бореться за свободу⁵¹.

У вдало скомпонованій книжці автор показав місце українців серед слов'ян як одного з найбільших народів, подав, як було прийнято у виданнях такого типу,

⁴⁶ *Raffalovich G.* The Future of the Ukraine.

⁴⁷ *Сирота Р.* Роберт Вільям Сітон-Вотсон і зародження українофільського руху у Великобританії на початку ХХ ст. – С.519.

⁴⁸ *Середа О.* Англійські зв'язки львівських українців... – С.437.

⁴⁹ Меморандум Українського комітету в Лондоні // Українська жизнь. – 1913. – №9. – С.102.

⁵⁰ *Черкасенко С.* З українського життя // Літературно-науковий вістник. – Т.64. – Кн.12. – Л., 1913. – С.556.

⁵¹ *Bedwin S.* The Ukraine: A reprint of a lecture delivered on Ukrainian history and present-day political problems. – London, 1914. – P.3.

географічний, історичний, етнографічний і політичний описи України. Можливий у перспективі розпад Російської імперії під тиском українського руху трактував як усунення загрози для європейської цивілізації. Зі стратегічної перспективи українське питання, на його думку, це проблема першочергової ваги. Окреслюючи, зокрема, значення Одеського порту, зауважував, що «Україна контролює Чорне море. Російський флот у Чорному морі майже повністю укомплектовано українцями. “Потьомкінські” повстанці були українцями й усвідомлювали свою національність та патріотичні прагнення, а не просто бунтівниками проти дисципліни, як описала їх російська преса»⁵². Автор закликав Британію відмовитися від підтримки амбіційної Росії та в міжнародній політиці брати до уваги українські інтереси.

Книжка вийшла в листопаді 1913 р. коштом УІК. Реферативні виклади її змісту подали «Діло», «Рада», «Літературно-науковий вістник», «Украинская жизнь». Д.Донцов, який окрім самого видання отримав ще папку з вирізками статей Дж.Раффаловича у британській пресі, зауважив, що в оцінці українського питання англійський автор далекий від сентиментального ставлення до України, яке іноді можна помітити в європейців через недостатнє знайомство або нерозуміння політичного змісту проблеми. Дж.Раффалович, на думку Д.Донцова, «вніс у свою оцінку української проблеми добросовісну старанність англійця і тверезий політичний розум громадянина світової імперії»⁵³.

Вихід книги сприяв знайомству автора з професійним істориком, славістом Р.В.Сітоном-Вотсоном. Зацікавлений національними проблемами Австро-Угорщини, той звернувся до Дж.Раффаловича як потенційного дописувача журналу «European Review». Водночас Дж.Раффалович надав йому контакти на Галичині, а невдовзі вони разом відвідали цей край.

Після виходу В.Степанківського зі складу Українського-британського комітету влітку 1913 р., Дж.Раффалович намагався встановити безпосередні ділові контакти з УІК. Посередником між ним та Українським інформаційним комітетом замість В.Степанківського виступив член УІК О.Жеребко, котрий у Канаді здобув вищу освіту й добре володів англійською. Спілкування з українськими журналістами розширилося, коли Дж.Раффалович нав'язав відносини з Я.Федорчуком. Їхньому співробітництву не заважав мовний бар'єр – обидва володіли французькою. Разом вони опублікували в Лондоні меморандум про українське питання в його національному аспекті. У додатку до брошури Дж.Раффалович умістив звернення Англо-українського комітету до громадськості, в якому запевнялося в об'єктивності висвітлення української проблеми, критикувалося офіційне використання в Англії та Франції етноніма «малороси» замість «українці». Для бажаючих вступити до комітету, особливо з української діаспори в Канаді, подавалася адреса секретаря. Діячі зі Східної України, зазначав Дж.Раффалович, можуть приєднатися до організації в Лондоні як почесні члени⁵⁴.

Дж.Раффалович разом із Р.В.Сітоном-Вотсоном та ще кількома журналістами в 1914 р. на запрошення УІК відвідали Галичину. Їхній приїзд був приурочений до відзначення у Львові ювілею Т.Шевченка. Вранці 28 червня містом пройшла велелюдна українська процесія за участі широкого представництва різних верств усіх українських теренів Австро-Угорщини і представників інтелігенції зі Східної України. У другій половині дня британські гості були присутні на спортивному святі й саме тоді на стадіоні губернатор отримав телеграму зі звісткою про вбивство

⁵² Ibid. – P.71.

⁵³ Донцов Д. Новая книга об Украине // Украинская жизнь. – 1913. – №12. – С.103–104.

⁵⁴ Fedortchouk Ya. Memorandum on the Ukrainian question in its national aspect: Compiled on behalf of the “Cercle des Ukrainiens”, Paris, and the “Ukraine Committee”. – London, 1914. – P.45.

спадкоємця австрійського престолу у Сараєві. Початок Першої світової війни застав Дж.Раффаловича на Галичині. Повернувшись за кілька місяців у Лондон, журналіст у середині вересня поновив співробітництво з тижневиком «New Age». «Три місяці тому я був свідком святкування сторіччя Шевченка у Львові», – писав він в есеї «Завоювання Галичини»⁵⁵. Як свідок перших місяців війни спростовував інформацію британської преси про нібито вітання галицькими українцями російських військ, інформував про терор із боку російської військової адміністрації, арешти, вислання з краю українських діячів⁵⁶. Автор висловив сподівання, що українці не можуть не виграти в довгостроковій перспективі, хоча на поточний період російської окупації Львова український рух і «втрачає свій П'ємонт»⁵⁷.

У воєнних умовах Дж.Раффалович відійшов від злободенної політичної публіцистики й відгукувався лише на деякі теми, переважно історичного та літературного характеру, які з'являлися в англійській пресі. Приміром, він прокоментував новий переклад «Заповіту» Т.Шевченка, здійсненого славістом П.Селвером, як більш адекватний, опублікував нарис про В.Стефаніка та переклад його новели «Злодій». З огляду на те, що на шпальтах тижневика «New Age» дебатовалася суспільна роль приватної власності за участі Г.Веллса і Б.Шоу, з одного боку, Г.Честертон та Г.Беллока – з іншого, вибір саме цього твору не був випадковим. Також він переклав із французької й опублікував англійською мовою статтю М.Грушевського «Українська справа в її історичному розвитку»⁵⁸.

Британські урядовці, розширивши огляд української публіцистики воєнного часу в Європі, дійшли висновку, що проукраїнська політична діяльність у Великобританії має пронімецьку спрямованість. У пресі з'явилися тривожні сигнали на адресу Дж.Раффаловича і знайомих із ним депутатів парламенту. Через підозру в антидержавній діяльності в листопаді 1915 р. журналіст емігрував у США, де викладав в університетах слов'янську і французьку історію. Не лише в Англії, а й у Канаді українська діяльність у роки війни трактувалася як пронімецька, тому влада заборонила поширення на території Великобританії літератури про Україну, а українських емігрантів інтернували.

По закінченню війни деякі галицькі діячі шукали способів відновити наукові й культурні зв'язки у британському середовищі. Кооператор І.Петрушевич на початку 1921 р. зазначав: «Суть справи полягає в тому, щоб знайти когось з галицьких українців, хто здобув освіту в Оксфорді, та з його допомогою створити новий важливий культурний орган для звільнення України від згубного впливу тевтонського ідеалу»⁵⁹. В українсько-британському інформаційному просторі запанувала пауза, і навіть у новоствореній у Лондоні Школі слов'янських та східноєвропейських досліджень українська мова не вивчалася.

Отже, не заперечуючи провідної ролі Дж.Раффаловича в Англо-українському комітеті й віддаючи належне проявленій енергійності, журналістській талановитості, наголосимо, що без ініційованого В.Степанківським знайомства та контактів із членами УК у Львові, його діяльність узагалі могла не відбутися. Познайомившись з українськими політиками, він дав їм кілька слушних порад. У своїй книжці, яку часто називали памфлетом (певно, не лише тому, що вона мала формат брошури, а й за її стилістику), Дж.Раффалович радив тісніше комунікувати з європейськими експертами з міжнародних проблем, інтенсивніше інформувати світову пресу про події в Україні⁶⁰.

⁵⁵ *Raffalovich G.* The Conquest of Galicia // *New Age: A Weekly Review of Politics, Literature and Art.* – 1914. – Vol.15. – №21. – P.505.

⁵⁶ *Raffalovich G.* The Fate of Eastern Galicia // *Ibid.* – Vol.15. – №20. – P.484.

⁵⁷ *Raffalovich G.* The Ukraine and the Small Nations // *Ibid.* – 1915. – Vol.16. – №11. – P.289–290.

⁵⁸ *Hrushevsky M.* The Historical Evolution of the Ukrainian Problem / Transl. by G.Raffalovich. – London, 1915. – 58 p.

⁵⁹ Див.: *Сирота Р.* Дві спроби запровадження україністики в міжвоєнній Великій Британії. – С.187.

⁶⁰ Див.: *Bedwin S.* The Ukraine: A reprint of a lecture delivered... – P.52–53.

Беручись за українську тематику, Дж.Раффалович продемонстрував журналістську вправність високого гатунку. Осмислюючи й інтегруючи знання про Україну, він у різних форматах транслював їх на широку аудиторію. За короткий проміжок часу разом зі В.Степанківським йому вдалося «вмонтувати» у британський інформаційний простір нову для громадськості цієї держави тематику, без цензурних перешкод акцентувавши політичний зміст українського руху.

Український публіцистичний період у Великобританії тривав усього півтора роки й був перерваний початком Першої світової війни, тому про зміну суспільних настроїв щодо України та зрушення в позиції урядових структур не йдеться. Публіцистика і преса виконували свою специфічну, автономну від владних кіл функцію інформування британського суспільства про складність української проблеми. Навряд чи можна погодитися з іронічним ставленням Д.Сондерса до проукраїнської інформаційної моделі Дж.Раффаловича в 1912–1915 рр. і трактувати його систематичні огляди української теми як розвагу читачів у щотижневій пресі⁶¹. Хоча в іншому місці історик справедливо відзначає, що ані до 1912 р., ані в повоєнний період британська преса не приділяла Україні стільки уваги, як напередодні світової війни.

Отже, якщо у британському академічному дискурсі, розрахованому на відповідну аудиторію, образ України обмежувався літературно-фольклорною парадигмою, то в політико-публіцистичному наголос робився на історичних, актуальних політичних і релігійних аспектах буття української нації. Модель репрезентації України включала ідею про те, що антидемократична Росія не варта бути союзником Великобританії. Наголошувалися геополітичні вигоди від постання Української держави. Політичної інструменталізації українського питання у Британії досягти не вдалося, проте в медійному просторі відбувся своєрідний прорив стосовно України, яка до того була практично невідомою широкому загалу.

REFERENCES

- Hoffman, J.H. (1972). V.Stepankovsky, Ukrainian Nationalist and German Agent. *The Slavonic and East European Review*, 50, 121, 594–602.
- Holovchenko, V.I. & Soldatenko, V.F. (2009). *Ukrainske pytannia v roky Pershoi svitovoi viiny*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Hyrch, I. & Todiihuk, O. (2004). Lysty ukrainskykh sotsial-demokrativ do Mykhaila Hrushevskoho. *Ukrainskyi arkeobrafichnyi sborichnyk: Nova seriia*, 8/9, 11/12, 633–671. [in Ukrainian].
- Hyrch, I. (2010). Lysty V.Vynnychenka, M.Zalizniaka, V.Stepankivskoho, L.Yurkevycha do A.Zhuka (veresen – zhovten 1912 r.). *Ukrainskyi arkeobrafichnyi sborichnyk: Nova seriia*, 15(18), 522–576. [in Ukrainian].
- Lypynskyi, V. (2015). Memorial do Ukrainkoho [informatsiinoho] komitetu pro nashe stanovyshche suproty napruzhenoi politychnoi situatsii v Yevropi. Hyrch, I., Protsenko, O. (Eds.). *Povne zibrannia tvoriv, arkhiv, studii, 1: Suspilno-politychni tvory (1908–1917)*, 1. Kyiv: Filadelfiia. [in Ukrainian].
- Mahurchak, A.M. (2010). "Ukrainske pytannia" v diialnosti A.Zhuka naperedodni ta pid chas Pershoi svitovoi viiny. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.*, 17, 239–246. [in Ukrainian].
- Mikheiev, A. (2019). Formuvannia obrazu Ukrainy u Velykii Brytanii naperedodni Pershoi svitovoi viiny. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Obiienka: Istorychni nauky*, 29, 46–56. [in Ukrainian].
- Mikheiev, A. (2019). Obraz Ukrainy u Velykii Brytanii naperedodni Pershoi svitovoi viiny. *Internauka: Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, 5(67), 1, 29–34. [in Ukrainian].
- Papakin, H. (2014). Zmahannia za ukrainsku koronu u XVIII st.: pershi pretendenty. *Ranniomoderna Ukraina na perekresti tsyvilizatsii, kultur, derzhav ta rehioniv*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Reient, O. & Yanyshyn, B. (2014). Velyka viina 1914–1918 rr. u suchasni ukrainskii istoriohrafii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 4–21. [in Ukrainian].
- Saunders, D. (1988). Britain and the Ukrainian Question (1912–1920). *The English Historical Review*, 103, 406, 40–68.
- Sereda, O. (1999). Anhliiski zvyazky lvivskykh ukraintsiv naperedodni Pershoi svitovoi viiny. *Lviv: misto – suspilstvo – kultura: Visnyk Lvivskoho universytetu: Seriia istorychna: Spetsialnyi vypusk*, 3, 431–452. [in Ukrainian].

⁶¹ Saunders D. Britain and the Ukrainian Question... – P.51, 55.

13. Symonenko, R. (1985). Pro avantiurystychnu diialnist ukrainskoho burzhuaznoho natsionalizmu na mizhnarodnii areni v 1917–1918 rr. *Istoriia ta istoriografii Ukrainy*, 137–173. [in Ukrainian].
14. Syrota, R. (2001). Robert Viliam Siton-Votson i zarozhennia ukrainofilskoho rukhu u Velykobyritanii na pochatku XX st. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Feodosii Stebliia*, 9, 506–528. [in Ukrainian].
15. Syrota, R. (2002). Dvi sroby zaprovadzhennia ukrainistyky v mizhvoienii Velykii Brytanii. *Ukraina moderna*, 7, 185–211. [in Ukrainian].
16. Varvartsev, M. (1996). Ukraina v otsinkakh i svidchenniakh Zakhodu: frantsuzki interpretacii pershoi polovyny XIX st. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 3-4, 91–100. [in Ukrainian].
17. Vynar, L. (Ed.) (2001). Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. *Epistoliarni dzberela hrushevkoznavstva*, 2. [in Ukrainian].
18. Zorivchak, R. (2014). Anhlovna poetychna shevchenkiana (1868–2014). *Slovo i chas*, 10, 3–17. [in Ukrainian].
19. Zorivchak, R. (2016). Viliam Rychard Morfill – pershyi ukrainist Velykobytanii. *Slovo i chas*, 1, 36–45. [in Ukrainian].

Zinaida ZAITSEVA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Department of Political Technologies,
V.Hetman Kyiv National Economic University
(Kyiv, Ukraine), zzi07@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5687-5653>

Shaping Ukraine-Great Britain Information Space on the Eve of World War I

Abstract. This paper is an overview of the political and governance toolkit of the Ukrainian intelligentsia for effective outreach strategy in terms of promoting Ukraine in the British public space on the eve of World War I. An available research includes essential background information for triggering relevant institutions and public relations tools that facilitated the process of putting Ukraine on the map of the UK public space. **The methodology.** Theoretical framework lies in an ample and detailed vision of the empirical historical approaches to displaying a vivid tapestry of a sound understanding of a discursive field, the subject – media landscape in terms of trends and good practices, which is fundamental to any outreach and engagement. **Scientific novelty.** The pivotal focus that presupposes the novelty of our investigation revolves around the importance of the Ukrainian public figures' aspirations to bridge the gap between the Ukrainian and British academia and media representatives as well as around a wide range of involved communicative tools of influence on shaping the UK audience stance towards Ukraine. It should be articulated that the efficacy of such a toolkit was a prerequisite of extracting the information from science and literary sources that eventually transformed into politically biased journalism. For this purpose, we employed survey data collected from the Ukrainian and English-language press. Data also revealed a significant factor of undertaking a wide-ranging campaign of systemic circulation of publications about Ukraine in the British press and its operative reverse on the pages of the Ukrainian printed periodicals. Of particular interest for our study are the works of W.R.Morfill, Great Britain's first scholar in Ukrainian studies as well as significant contributions made by V.Lypynskyi and V.Stepankivskyi into the Ukrainian Information Committee (Lviv) into propaganda activities on reaching GB audience. **Conclusions.** Findings revealed the topicality of the research and proved that on the eve of the World War I the Union for the Liberation of Ukraine had launched Great Britain-oriented propaganda, international outreach and publishing, therefore, informing Europe about the events in Ukraine. The paradigm of Ukraine's positioning implied the concept that anti-democratic Russia should not be considered an ally of Great Britain, instead emphasizing on the geopolitical benefits of recognizing an independent Ukrainian state. Noteworthy, Ukraine failed to implement the political toolkit of highlighting the 'Ukrainian Issue' in GB, however, it managed to make a breakthrough in the British media landscape to reach the public and shape their opinion on Ukraine. The integration of a new national agenda into the British media space, with an emphasis on the political content of the Ukrainian independence movement, was feasible owing to the British liberalism perception of the national movement of stateless peoples in the Russian and Austro-Hungarian Empires as an indispensable part of the democratization of Europe.

Keywords: Ukraine, Great Britain, Ukrainian issue, Ukrainian Information Committee, Anglo-Ukrainian Committee, information space.